

Posudek oponenta disertační práce
PhDr. Mgr. et Mgr. Ondřeje Drobníka
“La concession en français et en tchèque”
předkládané v roce 2024 na Ústav románských studií FF UK

I. Stručná charakteristika práce

Francouzsky psaná práce Ondřeje Drobníka se zabývá přípustkou, a to v perspektivě kontrastivní, srovnávanými jazyky jsou čeština a francouzština. Přístup O. Drobníka charakterizuje zkratka KKKG - korpusová kontrastivní konstrukční gramatika. O. Drobník za použití korpusů, především paralelního InterCorpu, zkoumá výrazové prostředky současné češtiny a francouzštiny, které se účastní na vyjádření přípustkového vztahu. Tyto prostředky pak nahlíží skrz konceptuální rámec konstrukční gramatiky a srovnává je (co do počtu, povahy, funkce...) v obou zkoumaných jazycích navzájem. Kromě srovnávacích analýz materiálových je deklarováným přínosem práce aplikace konstrukčně-gramatického přístupu, návrh funkční klasifikace výrazových prostředků přípustky a rovněž i sestavení repertoáru prostředků za použití kontrastivně-korpusového přístupu.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Drobníkova dizertace je de facto ve všech ohledech prací kvalitní. Téma přípustky, ač zpracované četnou a bohatou odbornou literaturou, je stále aktuální, a to díky složité a nadmíru zajímavé logicko-sémantické, pragmatické a diskursní povaze tohoto vztahu. Samotné uchopení přípustky skrz interakci argumentů P, Q, non-Q je dnes standardní; přínos Drobníkovy práce spatřuji především v materiálovém sběru a dále v úvahách o funkci jednotlivých výrazových prostředků, které se (spolu)účastní na vytváření přípustkového vztahu v jazyce (textu). Cením si též interpretačního úsilí, které bylo třeba vyvinout při analýze jednotlivých korpusových okurencí, O. Drobník zde prokazuje výtečný cit pro jazyk, schopnost abstraktního myšlení a generalizace. Autor též reflektuje recentní literaturu a moderní přístupy, aniž by přitom opomíjel kvalitní práce starší.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

Dizertační práce je přehledně strukturována. Autor postupně představuje přípustku jakožto vztah, dále pojednává obecně o konstrukční gramatice jako teoretickém rámci, který si pro svůj popis volí, představuje korpusy, se kterými pracuje, zamýšlí se nad pojetím kontrastivní lingvistiky. Na závěr úvodní teoreticko-metodologické části formuluje výzkumné otázky, jako odpovědi na ně navrhuje hypotézy, které pak ve svém empirickém výzkumu a interpretačním gestu verifikuje za použití jasně navrženého metodologického postupu. Zvolený postup umožňuje výzkumné otázky relevantně vyhodnotit.

Jak už jsem sdělil, jako celek hodnotím práci velmi pozitivně, nyní bych se vyjádřil k jednotlivým dílčím aspektům, u kterých buď uvedu mírně kritické stanovisko či je předložím jako problém k vysvětlení/debatě u obhajoby nebo je vyzdvihnu jako inspirativní podněty pro další výzkum. Tyto poznámky budu řadit lineárně podle jejich pozice v textu Drobníkovy dizertace.

Na str. 10 autor píše „*De nouvelles idées n'apparaissent que dans la Renaissance. À cette époque-là, la concession pénètre dans la grammaire – dès lors, elle n'est plus seulement une figure rhétorique, mais aussi, de plus en plus, un phénomène grammatical.*“ „Přechod“ rétorických

kategorií do gramatiky je nadmíru zajímavé sledovat, položil si autor otázku, jakým způsobem přípustku reflektují gramatiky období 16. a 17. století?

Na str. 20 O. Drobník uvádí „...ni le français, ni le tchèque ne connaissent d'adverbes interrogatifs concessifs...“. Pro tento fakt existují různá vysvětlení, jaký na to má O. Drobník názor?

K Drobníkově analýze příkladu (8) na str. 24: je vůbec možné, aby *ale* fungovalo bez konfrontace implikací z P a Q, ať už jsou jakékoli (viz ducrotovské analýzy této spojky)? Taktéž na str. 26, příklad (9): do jaké míry je „možné“ prohodit pořadí propozic, aniž by to mělo vliv na „význam“ struktury?

V teoreticko-metodologické části postrádám podrobnější úvahu (na základě odborné literatury) o vztahu P→Q; tj. jak je Q inferován? Pomocí jakých konceptuálních nástrojů můžeme tuto inferenci uchopit?

Na str. 30 O. Drobník uvažuje o fylogenezi a ontogenezi přípustkového vztahu v jazyce, přičemž tyto dva jevy staví do paralely. Obecně jde o otázku velmi zajímavou, je třeba však dávat pozor na příliš radikální závěry (není výtkou autorovi, on zde tak nečiní). Osobně mám za to, že fylogenezi francouzštiny nelze oddělit od úvah o diglosii (mluvená „nízká“ galorománština-francouzština versus psaná „vysoká“ latina). Subordinačně vyjádřený přípustkový vztah je typicky záležitostí vytríbenějších psaných textů; kde tato doména úzu pro daný jazyk chybí, obvykle chybí i repertoár přípustkových subordinátorů, ovšem vztah sám nechybí (jako kdyby intelektově zdravý dospělý severofrancouzský *paysan* v 8. století nedokázal kognitivně pojímat přípustkový vztah), ale bývá vyjadřován koordinálně (viz např. proces *magis* – *mais*). Podobně lze relativizovat i ontogenezi přípustkového vztahu. Z čistě vlastní zkušenosti vím, že mé děti užívaly přípustkové *ale* velmi brzy (zcela souběžně s *protože*, *když* apod.), přičemž subordinační strukturu např. s *ačkoli* začaly užívat až v souvislosti s písemnou produkcí textů ve škole.

Na str. 41 uvádí autor schéma hierarchie koncesivních vztahů. Není mi úplně jasné, podle jakého kritéria tuto hierarchii vytváří, prosím o vysvětlení.

Na str. 46 autor uvádí seznam českých „subordonnants“; mezi nimi figurují např. *avšak*, *nicméně* apod. Proč tyto výrazy autor považuje za „subordonnants“?

Poněkud kritičtější výhradu mám k tvrzení autora na str. 75, kde píše o „počátcích“ kontrastivní lingvistiky. Není jasné, zda tím míní obecně úvahy o synchronním a strukturním srovnávání nepříbuzných jazyků či nějakou formu institucionalizace tohoto přístupu v rámci nějakého akademického areálu, nicméně je třeba připomenout, že již Teze 1 c) PLK z r. 1929 k tomuto srovnávání naléhavě vyzývá (viz též Mathesiovy práce o angličtině a češtině, kontrastivní *par excellence*). Drobníkův zdroj je zřejmě zaměřen na angloamerický areál, kontinentální lingvistiku nebere v úvahu. Stejně tak je třeba precizně zacházet s výrazem „strukturnalistický“ (např. str. 88). Americký strukturalismus má jen velmi málo společného se strukturalismem kontinentálním, připomenu jen, že pro kontinentální strukturalismus je spojení formy a funkce jedním ze zásadních principů. Ne nadarmo konstrukční gramatika (ve své sign-based variantně) odkazuje k de Saussurovi. Každé disciplinárně historické ohlédnutí činěné v rámci diskurzu kontinentálních lingvistických institucí (tedy typicky dizertace na FF UK v Praze) nemůže z úvah vyloučit lingvistiku kontinentální, byť její historii anglofonní mainstream často opomíjí.

Mohl by autor předvést analýzu francouzské varianty příkladu (38), str. 113? Mám za to, že přítomnost *puisque* zde nutně reguluje argumentační strukturu příkladu – pak ovšem zde český překlad plně nekoresponduje. V tomto ohledu též můžeme uvážit příklad (56), str. 127 – lze se ptát, zda je v originálním textu přípustkový vztah, který není explicitován, přítomný.

Na str. 142 autor označuje český výraz *i* v koncesivním vztahu jako intenzifikátor. V mém porozumění kategorie intenzifikátoru tyto výrazy zesilují nějaký rys nesený výrazem jiným (např. *velmi malý*), ovšem ten rys musí být byt' v malé míře v daném výrazu přítomný. Platí však, že např. *když* bez *i* koncesivní význam nikterak nezavádí, co pak v tomto případě *i* intenzifikuje?

Str. 145 autor uvádí „*Sous un pro-concédé, nous comprenons ainsi tout concessif capable d'assumer le rôle du concédé, c'est-à-dire non seulement l'introduire.*“ Je vůbec možné, aby např. *bud' jak bud'* uvádělo *concédé*?

Autor říká, že jeho pojetí přípustky je široké, nicméně je možné konstruovat přípustkový vztah ve francouzském příkladu (86), str. 150? Pokud ano, jak?

V tabulce 23 na str. 155 je výraz *tout de même* chápán jako působící na P? V jakých kontextech? Podobně na str. 160 má výraz *a přitom* atribut P, ale v analýze na str. 161 jej autor přiděluje non-Q. Dále, tabulka 27 str. 167 má uvádět *Les constructions explicitant l'indifférence (horizontale)*, ale např. *třebaže* má příznak pouhé „*pur*“. Prosím o vysvětlení.

Na str. 157-160 autor rozvíjí velmi zajímavé úvahy o fungování výrazů *ačkoli prší nebo sněží, at' prší nebo sněží* apod. Z mého pohledu je mezi výrazy *ačkoli prší nebo sněží* a *at' prší nebo sněží* rozdíl zásadní (tedy nikoli „*infime*“). Rovněž se nedomnívám, že v případě výrazu *at' prší nebo ne* „*Cette stratégie cite toujours une action concrète (prší 'il pleut' dans (99)) et la négation a pour effet que tous les autres « temps » (neige, soleil, etc.) sont englobés.*“ *Ne-pršet* nutně nespouští inference jiných meteorologických stavů (např. sněžení), srov. příklad: *Pořád nosí deštník, at' prší nebo ne.* versus ??*Pořád nosí sněhuly, at' prší nebo ne.* V případě výrazů typu *at' prší nebo sněží* jsou spouštěny inference pouze z těchto dvou stavů, srov. ??*Pořád se maže opalovacím krémem, at' prší nebo sněží.*

Analýza příkladu 119 na str. 176, pro autorovu argumentaci pak velmi cenná, dle mého názoru vyžaduje upřesnění. V mém pohledu na věc je to tak, že ona „obvyklost, normálnost“ se v prototypické přípustce týká vztahu mezi P a Q, který lze v širokém smyslu slova chápat jako kauzální, tedy: *Obvykle, jestliže prší, chodníky jsou mokré.* Obvykle (P→Q), non-Q je anomálií z této obecné obvyklosti, ke které dochází v konkrétním případě: nastává P, ale nenastává Q, tj. [obvykle (P→Q)] [nyní (P, non-Q)]. Ona obvyklost, která umožňuje zobecnění, a tedy i inferenci z obecného na jedinečné („platí obvykle, je legitimní očekávat, že bude i nyní“), zde nemusí být explicitována (*Obvykle jestliže prší, chodníky jsou mokré, nyní prší a chodníky jsou suché*), koncesivní struktura k tomu postačí sama (*Ačkoli prší, chodníky jsou suché*), inferenci spouští *ačkoli*. V typech výroků analogických příkladu 119 je ta obvyklost nikoli na kauzálním vztahu P→Q, ale na vztahu mezi subjektem a predikátem, tedy X je obvykle Y, v konkrétním případě X je non-Y: [obvykle (X je Y)], [nyní (X je non-Y)]. Obvyklost zde na rozdíl od „kauzálních“ přípustek musí být explicitována, rozpor je mezi „obvykle“ a „nyní“, srov.: *Petr je veselý, Petr je smutný* versus *Petr je obvykle veselý, dnes je smutný*; ??*Ačkoli je Petr veselý, je smutný* versus *Ačkoli je Petr obvykle veselý, dnes je smutný.* Ono *habituellement* z příkladu 119 je tedy obligatorním elementem, není ekvivalentem *ač* ale *jindy* (též obligatorní explicitátor obvyklosti v tomto typu koncesivní struktury). Ve francouzštině lépe funguje prostá juxtapozice, v češtině je silněji pocíťována nutnost koncesivního markeru (typu *ač*). Samozřejmě je možné tyto struktury interpretovat jiným způsobem, což velmi rád prodiskutuji při obhajobě.

Komentář (nikoli kritický) mám k autorovu vymezení „*catégories fonctionnelles*“. Jde o velmi zajímavý a inspirativní počín. Táže se, co bylo tím hlavním kritériem klasifikace. Je-li pohled synchronní mělo by to být něco jako „stále přítomný a pocíťovaný významový rys“. U některých výrazů však autor volí, zdá se, hledisko etymologické (např. *ovšem*).

Na závěr bych rád obdržel vysvětlení de facto klíčového teoretického rozhodnutí. Co je v pojetí autora „koncesivní konstrukce“? Jde o „konstrukce konstrukcí“, které svou synergií spoluvytvářejí přípustkový vztah, nebo autor rozeznává koncesivní konstrukce „izolovaně“? V tomto případě je možné se ptát, zda např. výraz „*je pravda, že*“ je koncesivní konstrukcí, neboť sám o sobě nutně koncesivní interpretaci nespouští (na rozdíl od např. *ačkoli*). Jsou-li konstrukce jednotky émické (str. 61), jak se řeší vztah mezi abstrakcí a realizací v případě komplexnějších koncesivních konstrukcí (a jak je to s jejich émickým statutem)?

Práce je psána elegantní francouzštinou, jen místy se objevují překlepy. Práce vizuálně přehledná a dobře graficky zformátovaná. S odbornou literaturou autor pracuje podle akademických zvyklostí, všechny zdroje jsou náležitě citovány.

Přes uvedené připomínky a komentáře (z nichž mnohé se vyjasní při obhajobě) považuji Drobníkovu práci za velmi zajímavý a originální přínos ke kontrastivní analýze přípustky v češtině a ve francouzštině.

IV. Závěr

Předložená disertační práce splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji jako prospěl.

V Českých Budějovicích, dne 7. 11. 2024

prof. PhDr. Ondřej Pešek, Ph.D.